

לפרשת וישב – תשע"ד

הרהורים על חלומות, משמעותם ופתרונם

עדינה דורי

החלום מכונה במקרא גם: "חזיון" "מראה" "מחזה" "חזיון לילה" ועוד. כיצד עלינו להתייחס לחלומות?
כבר נאמר על ידי חז"ל: "חלומות שוא ידברו". החולם רואה מהרהורי ליבו, ורבים ההסברים המדעיים והפסיכולוגיים בני זמננו, הרואים בחלום דרך של המח לעיבוד חוויות, רצונות רגשות ומידע בצורה של סמלים. "שפת הסמלים היא לשון שבה מובעות חוויות פנימיות, הרגשות ומחשבות, כאילו היו חוויות תחושתיות, מאורעות בעולם החיצון" (אריך פרום, במבוא לספרו "השפה שנשכחה").
ובכל זאת קיים במקרא וגם אצל חז"ל הרעיון והמושג של "חלום נבואי". הרמב"ם אף מונה את החלום כאחת מדרגות הנבואה.
במקרא וגם על פי חז"ל, החלום משמש כאמצעי קשר בין האל לאדם, כאמצעי להעברת מסרים אלוהיים ואף להתגלות אלוהית.
כבר בברית בין הבתרים הבטחות האל נמסרות כאשר אברהם שרוי בתרדמה, והברית עצמה נכרתת במעמד החלום. (בראש' ט"ו 9 ואילך)
יעקב אבינו חולם בבית אל "ויחלם והנה סלם מצב ארצה..." ("בראש' כ"ח 12) - האל מתגלה אליו באמצעות החלום ויעקב לומד בין השאר על קדושת המקום. ועוד רבות הדוגמאות.
בפרשת וישב (וגם בפרשת מקץ) מופיעה סדרה של חלומות.
הזוג הראשון הם חלומות יוסף, השני הם חלומותיהם שר המשקים ושר האופים. הזוג האחרון שייך לפרעה, אלו החלומות שמנבאים את שנות הרעב במצרים, רעב אשר מוביל לירידת השבטים מהארץ בחיפוש אחר תבואה.
לכל זוג חלומות יש חלק בסיפור הכולל של ירידת השבטים למצרים ועליית יוסף למלכות.

האם היו חלומות יוסף 'חלומות נבואיים'?

כיצד התייחס יוסף עצמו לחלומותיו? מה הייתה מטרתו בספרו החלומות לאחיו ואחר כך גם ליעקב? כיצד התייחסו האחים ויעקב לחלומותיו? האם יש הבדל ביחס יוסף לחלומותיו בתחילת הסיפור לעומת ההמשך?
מתוך עיון בפשט הכתוב נראה כי האחים מביעים תמיהה ומתרעמים בעניין החלומות. האחים מבקרים את יוסף באומרם: "...המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו? ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו" (בראש' ל"ז 8).
על פניו נראה כי האחים התייחסו לחלומות יוסף כחלומות "רגילים", המגלים את הרהורי לבו הכמוסים של יוסף ומשקפים רגשות התנשאות ושררה.
אולם לא רק עצם חלימת החלומות הרגיזה את האחים. הכתוב מדויק ותולה את תוספת רגשות שנאתם ב-2 גורמים: "על חלומותיו ועל דבריו". "בנוסף לעצם חלימת החלום, האחים התרגזו על "דבריו". מה היו אותם דברים שגרמו לתרעומת?
מטרתו של יוסף בספרו להם חלומותיו ואופן סיפורו ודיבורו, נתפסו כהתגרות גרידא. ראה הרמב"ן: "שהוא מספר להם אותו כמתהלל" – שעוד מתגרה בהם בספרו להם את דבריו.
ראה הרד"ק – "ויגד לאחיו" היה מספר לאחיו החלום להכאיב לבם...
והרי אם היו אלו חלומות נבואיים - ודאי אין לבקרו על כך, קל וחומר לכנותו בבוז: "הנה בעל החלומות הלזה בא...לכו ונהרגו...ונראה מה יהיו חלומותיו" (בראש' ל"ט 19-20).
האם ראה יעקב אבינו בחלום יוסף, חלום נבואי?

מחד גיסא, יעקב גוער ביוסף ומציין בחלום גורם לא הגיוני, גורם בטל: "הנבוא אני ואמך ואחירך....". אם הירח מסמל את רחל, הרי פתרון זה בלתי אפשרי - "והלוא אמך כבר מתה!" (רש"י) ואמרו חז"ל "כשם שאי אפשר באמך שכבר מתה", דהיינו כשם שבטל החלום בזה, כך בטל כולו.

יעקב אף גוער ביוסף כאילו הוא עצמו בלבדית האחראי על עצם העובדה שחלם מה שחלם. "מה החלום הזה אשר חלמת."

ומאיך גיסא, יעקב "שמר את הדבר."

רש"י: ד"ה ואביו שמר את הדבר: "היה ממתין ומצפה מתי יבוא." לתשובה- האם חלומות יוסף הם חלומות נבואיים או רגילים, חשיבות רבה להבנת הסיפור הגדול כולו (דהיינו לסיפור המשתרע על פני ארבע הפרשיות האחרונות של ספר בראשית). תקצר היריעה בעיסוק כוללני בנושא ולכן נתייס רק להיבט הר"מ. יש מן המפרשים הרואים את הסיבה בהתנכרות יוסף לאחיו בהגיעם מצריימה, כאמצעי לקיום חלומותיו. על פי הרמב"ן: יוסף התייחס לחלומותיו כחלומות נבואיים.

"את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות, כי ידע שיתקיימו באמת" שהרי לאחר שנתגלה להם באביו וכל ביתו אליו.

לדעת הרמב"ן מעשיו של יוסף בהתנכרו לאחיו, נועדו לקיים את חלומותיו, תחילה בהביאם את בנימין כדי שיתגשם החלום הראשון, ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם (- שהוא יוסף) לקיים החלום השני.

חולק עליו בעל העקידה:

" ותמהני ממה שכתב הרמב"ן... כי מה תועלת לו בשיתקיימו (- החלומות) גג... שתיראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו, שהרי הם הדברים אשר יעשו שלא מדעת הבעלים. "סוף פירושו של בעל העקידה, לפרשת וישב (שער עשרים ותשעה): אולם יוסף, שהשכיל לפתור חלומות של אחרים, את חלומותיו שלו לא ידע לפתור. אילו היה פותר אותם נכונה, לא היה מספר בנערותו את חלומותיו לאחיו ולאביו ומצפה שיפתרו לו אותם כפי שפתרו.

פתרונם של אחיו ואביו, את החלומות שמו את הדגש על השררה, על ההשתחוויה. חלומות אילו היוו המשך ישיר למעמדו המיוחד בבית אביו: "שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה" (רש"י). וכתונת הפסים אשר עשה יעקב ליוסף - לבוש מלכות היא ומתאימה לנושא המשילות.

יוסף בנערותו. תפס בחלומותיו רק את השררה בצדה החיצוני הריק, ולא את תוכנה הפנימי. לאור נסיבות חייו, נדרש יוסף להבין את פשר חלומותיו בדרך הקשה: "לעבד נמכר יוסף" (תהילים ק"ה, יז').

דרכו של יוסף, נסיבות חייו, ובעיקר הקשיים וההתנסויות בהם עומד, מלמדים אותו כי כל גדולה הניתנת לו משמים, למענם של אחרים ניתנת לו, ולא לצורך עצמו. כך בבית פוטיפר, כך בבית האסורים, וכך יותר מכול בהיותו משנה למלך מצרים.

מטרת החלומות שחלם יוסף, לא הייתה כדי להחמיא לו בגין עתידו הצפוי, אלא כדי שיתכונן לקראת העתיד וכשיר עצמו לשליחות המיועדת לו.

חלומות מסוג זה נדרשים לסעייתא דשמיא לצורך פענוחם, על יוסף היה להבין כי עומדת להיות מוטלת עליו שליחות קיומית כפולה ביחס למשפחתו, ועליו להתכונן לקראתה מתוך נכונות להקרבה.

שליחותו הכפולה של יוסף כוונה הן לשליחות בעלת אופי כלכלי (הנוגעת לקיום המשפחה בעתיד הקרוב), והן לשליחות בעלת אופי רוחני לעתיד הרחוק, (שבו תתקיים הבטחת ה' לאברהם להפוך את משפחת יעקב לעם רב "ככובי השמים לרב").
בסיכומו של דבר, אין יחסו של יוסף לחלומותיו בנערותו כיחסו בבגרותו. שכן כדי להגיע לתובנה זו, היה על יוסף להתנסות במהלך חייו בנסיונות כפי שהתנסה, ולעמוד בקשיים שהשגחה העליונה שמה בפניו לצורך התפתחותו ו/ או תרצו תיקונו .

*לצורך המאמר נעזרתי בין השאר במקורות הבאים:

פרשנים מסורתיים במקראות גדולות.

הרב משה קמלהר, "פרוש רד"ק על התורה, הוצאת מוסד הרב קוק.

הרב אלחנן סמט, "עיונים בפרשות השבוע", מכללת הרצוג.

הגב' נחמה ליבוביץ, "עיונים בספר בראשית" – הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית.

ויבאו על הברכה גם מורי ורבותי העלומים ברשת האינטרנט שלא הזכרו בשמם.